

CONSIDERAȚII ISTORICE ASUPRA VECHIMII CASTELULUI MEDIEVAL DIN HUNEDOARA

ROLAND SCHILLING

Vechile cercetări întreprinse asupra castelului medieval de la Hunedoara, după criteriile istoriei arhitecturii, nu au fost dublate întotdeauna de cercetări istorico-documentare temeinice. De asemenea, atunci când s-a încercat clarificarea principalelor momente legate de istoricul monumentului, pe bază de documente, cercetătorii n-au beneficiat de săpături arheologice sistematice.

Pentru ilustrarea celor de mai sus este suficient să amintim exemplul arhitecturii I. Möller, autorul primelor restaurări de la castelul din Hunedoara efectuate pe baze științifice. Deși a identificat, în linii generale, corect principalele etape de construcție, a datat prima etapă în secolul al XIII-lea¹ numai pe baza unui document din anul 1267 despre care se știa încă din secolul trecut că este unul din falsurile contelui J. Kemény².

Indus în eroare de documentul fals, Möller a încercat să susțină datarea primei cetăți de la Hunedoara în secolul al XIII-lea folosind și „argumente” proprii. Identificând prima cetate pe baza faptului că numai aici, la Hunedoara, s-a folosit în prima fază de construcție, mortarul cu cărămidă pisată, Möller a considerat acest fapt ca element suficient de datare pentru secolul al XIII-lea.

Datarea începuturilor castelului de la Hunedoara în secolul XIII a fost admisă, așadar, decenii de-a rândul, fără argumente suficiente de temeinice.

Pornind de la acest fapt, unele cercetări mai recente, începute încă înainte de efectuarea unor săpături arheologice — care singure puteau da un răspuns hotărâtor în această problemă, au căzut în extrema cealaltă, având tendința de a data prima cetate de la Hunedoara cât mai aproape de ultimele decenii ale secolului al XIV-lea³.

S-a încercat să se demonstreze, de exemplu, că în jurul anului 1362 nu putea exista nici o cetate la Hunedoara⁴, din aceea perioadă păstrându-se câteva documente care amintesc de satul Zlaști — situat în imediata vecinătate a castelului —, ca aparținând districtului cetății Deva, situație care s-ar putea explica, numai prin absența la acea dată a unei cetăți la Hunedoara, de care Zlaștiul va aparține mai târziu. Argumentul nu este convingător, căci satul Zlaști, cunoscut în evul mediu prin exploatarea aurifere⁵, putea să aparțină domeniului Deva (care s-a format, fără îndoială, înaintea domeniului Hunedoara) atît timp cît cetatea Hunedoarei nu a ajuns sub stăpînirea unei personalități de talia lui Iancu de Hunedoara. De altfel, din analiza tuturor documentelor din secolele XIV—XV referitoare la localitatea Zlaști, efectuată de către D. Csánki, reiese că acest sat a aparținut într-adevăr, alternativ, ambelor cetăți, în cursul celor două secole⁶.

De asemenea, s-a afirmat că în 1377 cetatea Hunedoarei era, probabil, „abia în construcție”, fiindcă un privilegiu acordat în acel an negustorilor din Cluj, care „foloseau drumul de comerț prin Hunedoara”, nu menționează aici o cetate⁷.

Toate aceste argumente au fost invocate pentru a se arăta că cetatea (castelul) de la Hunedoara apare în documente pentru prima dată abia în anul 1399⁸. Acest punct de vedere ni se pare destul de ciudat, fiindcă este suficient de binecunoscut că cel mai vechi document în care este menționat un castelan la Hunedoara datează din anul 1364⁹. Faptul că acest document¹⁰ nu dezvăluie evenimente deosebite în legătură cu istoria cetății, nu înseamnă că informația pe care o cuprinde privind existența unui castelan de la Hunedoara trebuie ignorată.

Mărturiilor documentare se adaugă acum săpăturile arheologice sistematice efectuate cu prilejul ultimelor restaurări, care au datat cetatea de început la mijlocul secolului al XIV-lea. Acest rezultat este în concordanță și cu etapa istorică pe care o presupune construirea unor cetăți de acest fel pe teritoriul patriei noastre.

Cetatea Hunedoara era o cetate regală; deci ilustrează o fază a expansiunii regatului ungar în aceste ținuturi unde populația românească a reușit să-și păstreze multă vreme sistemul propriu de organizare social-politică, sub conducerea unor cnezii, juzi și voievozi. Pe măsura cuceririi treptate a Transilvaniei, regalitatea maghiară a organizat pe teritoriul țării unități adminis-

trative — numite „comitate” — întărite cu cetăți. În cadrul comitatului Hunedoara au fost ridicate — evident, nu în același timp — trei cetăți regale: Deva, Hunedoara, Hațeg. Dintre acestea, sediul comitatului era, desigur, la Deva, menționată deja documentar în 1269¹¹. Situată într-o poziție cheie, pe principala arteră de comunicație a Transilvaniei — valea Mureșului —, din punctul de vedere al regalității maghiare, Deva prezenta cea mai mare însemnătate, prin ușurința cu care putea face legătura cu centrul voievodatului Transilvaniei — Alba Iulia, cu regiunile din nord, cucerite anterior, cît și cu interiorul regatului Ungariei, fiind în același timp un punct important al „drumului sării”. Nici un alt punct geografic din cuprinsul ținutului nu putea rivaliza cu Deva pentru stabilirea unui centru de comitat. Cetatea Hațegului (neidentificată încă cu certitudine pe teren — poate undeva lângă Subcetate) a apărut mult mai târziu, în legătură cu necesitatea controlului unei regiuni de graniță unde obștile române au opus, fără îndoială, o dîrză rezistență. În orice caz, la începutul secolului al XIV-lea, mai precis în anul 1315, documentele menționează la Hațeg numai un „villicus” și abia la 1360 un „castellanus” care prezidează o adunare a cnezilor, preoților și „oamenilor din popor” români din Țara Hațegului¹².

Dar ce loc ocupa cetatea Hunedoarei în cadrul obiectivelor regatului feudal maghiar în această regiune?

Dacă ținem seama de faptul că domeniul Hunedoara a fost întotdeauna format din sate care aparțineau, în marea lor majoritate, ținutului Pădurenilor¹³, cetatea fiind situată tocmai în dreptul căii de acces spre Pădureni, la confluența pîrîului Zlaști cu Cerna, putem afirma cu suficientă temei că, în afară de sarcinile general valabile pentru orice fortificație medievală, ridicarea unei cetăți regale la Hunedoara a fost legată în primul rînd de exploatarea multilaterală a acestui ținut bogat în „sate românești și mine de fier” (villae volachales et montana ferrea¹⁴). Niciodată domeniul Hunedoara nu a gravitat spre valea Mureșului — care era, „feuda” cetății Deva —, întotdeauna însă spre Pădureni, iar nici unul din satele pădurenești nu apar în documente mai devreme de mijlocul secolului al XIV-lea.

Dimpotrivă, în secolul al XIII-lea documentele păstrează tăcerea nu numai în ceea ce privește cetatea, dar și localitatea Hunedoara. Primele documente care vorbesc despre Hunedoara (la 1265 și 1307)¹⁵, menționează un „arhidiacon de Hunedoara”, care era reprezentantul local al bisericii catolice. Nu avem nici un motiv să credem că arhidiaconatul de Hunedoara își avea sediul în altă parte decît în capitala comitatului, adică la Deva. Că lucrurile stau într-adevăr așa, ne arată registrul de dijme papale din anul 1332, unde în cadrul arhidiaconatului de Hunedoara, figurează și parohia Hunedoarei, iar parohul Devei este în același timp vice-arhidiacon. Numai această informație documentară poate fi considerată ca o atestare a localității Hunedoara¹⁶.

La Deva este menționată existența unui centru de comitat, cu cetate datată în secolul al XIII-lea, atît prin documente cît și prin observațiile arheologilor și istoricilor de artă¹⁷. La Hunedoara, o eventuală fortificație mai veche de secolul al XIV-lea, indiferent în ce punct din hotarul orașului va fi identificată în viitor (în orice caz nu în substrucțiunile actualului castel), ar putea fi legată nu de comitatul regal ci mai curînd, de o formațiune politică locală, anterioară comitatului. O dată înființat, comitatul a fost denumit tot Hunedoara sub influența tradiției populației locale, care denumea întregul ținut „Hunedoara” chiar dacă noua stăpînire a ridicat „cetatea de scaun” în alt loc.

¹¹ Istoria României, II, București, 1962, p. 129.

¹² C. Suci, op. cit., I, p. 283, cf. M. Holban, *Deposedări și judecăți în Hațeg pe vremea Angevinilor*, în „Studii” nr. 5, 1960, p. 149; Idem, *Relațiile lui Basarab cu Ungaria angevină* în „Studii” nr. 1, 1962, p. 9.

¹³ Cf. D. Prodan, op. cit., p. 23. Pentru secolele următoare vezi Idem, *Producția fierului pe domeniul Hunedoarei*, în „Anuarul Institutului de istorie din Cluj”, I—II, (1958—1959), p. 58.

¹⁴ D. Csánki, op. cit., p. 60.

¹⁵ Istoria României, II, loc. cit.; *Doc. priv. ist. Rom.*, seria C. v. XIV, p. 59, doc. nr. 84.

¹⁶ *Doc. priv. ist. Rom.*, seria C., v. XIV, III, p. 129.

¹⁷ Istoria României, loc. cit.; V. Vătășianu, op. cit., p. 13—14. De altfel, cei dintîi comiți de Hunedoara cunoscuți din documente sînt în același timp castelani de Deva. Vezi Csánki, op. cit., p. 246. Vezi și Radu Heitel, *Cetatea din Cilnic*, Ed. Meridiane, Buc. 1968, p. 13 sq. (și Fig. b, Fig. 12 și 14) unde este comentată o biforă a donjonului cetății din Cilnic, biforă care își găsește analogii frapante cu cetatea Devei.

¹ I. Möller, *A vajdahunyadi vár építési korai*, în „Magyarország műemlékei”, III, 1914 p. 78—80.

² M. Wertner, *A Hunyadiak*, în „Hunyadmegyei történeti és régészeti társulat évkönyve”, XI, 1900, p. 132, nota XX, 1.

³ Vezi în special O. Velescu, *Castelul de la Hunedoara — scurtă privire istorică*, în „Monumente și muzee”, I (1958), p. 59. În această lucrare autorul își expune sistematic toate argumentele sale, pe care le vom analiza în continuare. În cele două ediții ale broșurii de popularizare, consacrată aceluiași monument (Editura Meridiane, 1961 și 1968), acest punct de vedere este reluat, fără argumentație.

⁴ O. Velescu, loc. cit.

⁵ D. Prodan, *Iobăgia în Transilvania în secolul al XVII-lea*, vol. II, București, 1968, p. 38.

⁶ D. Csánki, *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában*, V, p. 60.

⁷ O. Velescu, loc. cit.

⁸ O. Velescu, loc. cit., p. 50—60; Idem, *Castelul de la Hunedoara*, Editura Meridiane, București, 1961, p. 12; Ibidem, ediția II, 1968, p. 6.

⁹ D. Csánki, op. cit., p. 46; V. Vătășianu, *Istoria artei feudale în țările române*, București, 1959, p. 14; O. Floca, V. Șuiaga, *Ghidul județului Hunedoara*, Deva, 1936, p. 233.

¹⁰ Publicat în „Teleki család oklevéltára”, I, Budapesta, 1895, p. 132—134.